Föstudaginn 14. október 1977.

Nr. 153/1975. **Jónas Haraldsson og**
Guðný Jónsdóttir
(Hörður Einarsson hrl.)
gegn
Landsbanka Íslands
(Stefán Pétursson hrl.).

Ómerking. Máli vísað frá héraðsdómi.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Magnús Þ. Torfason, Ármann Snævarr og Björn Sveinbjörnsson.

Áfrýjendur hafa skotið máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 22. október 1975, að fengnu áfrýjunarleyfi 26. september s. á. Þeir gera þessar dómkröfur:

Að dæmt verði, að sala stefnda á 305 sterlingspundum til áfrýjenda hinn 26. ágúst 1974 með því skilyrði, að nefndur gjaldeyrir yrði greiddur á væntanlegu gengi, hafi verið ólögmæt, og að stefndi verði dæmdur til að endurgreiða áfrýjendum 17.770 krónur með 13% ársvöxtum frá 26. ágúst 1974 til greiðsludags, en til vara með 13% ársvöxtum af 17.770 krónum frá 26. ágúst til 2. september 1974, en af 15.229 krónum frá þeim degi til greiðsludags. Þá krefjast þeir og málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi hefur krafist sýknu og málskostnaðar fyrir Hæstarétti, en jafnframt lýst yfir, að hann geri ekki kröfu um málskostnað, ef þeir gallar þyki á málatilbúnaði áfrýjenda, að varði ómerkingu héraðsdóms.

Mál þetta var ekki lagt til sátta fyrir sáttamenn, sbr. 1. mgr. 5. gr. laga nr. 85/1936, en málið er eigi undanþegið sáttatilraun sáttamanna samkvæmt 2. og 3. mgr. Er því óhjákvæmilegt að ómerkja hinn áfrýjaða dóm og málsmeðferð í héraði og vísa málinu frá héraðsdómi.

Með skírskotun til þess, sem að framan greinir um dómkröfur stefnda, á málskostnaður fyrir Hæstarétti að falla niður.

Dómsorð:

Hinn áfrýjaði dómur og málsmeðferð í héraði eiga að vera ómerk, og er málinu vísað frá héraðsdómi.

Málskostnaður fellur niður.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 3. júlí 1975.

Mál þetta, sem dómtekið var þann 26. júní sl., hafa hjónin Jónas Haraldsson lögfræðingur og Guðný Jónasdóttir, bæði til heimilis að Birkimel 10 A, Reykjavík, höfðað með stefnu, birtri 26. nóvember 1974, á hendur Landsbanka Íslands, Reykjavík.

Dómkröfur stefnenda eru:

1. Að dæmt verði, að sala stefnda á 305 £ til stefnenda hinn 26. ágúst 1974 með því skilyrði, að nefndur gjaldeyrir yrði greiddur á væntanlegu gengi, hafi verið ólögmæt.

2. Að stefnda verði dæmt að endurgreiða stefnendum 25% tryggingargjald það, er stefnendum var gert að greiða við gjaldeyriskaupin umfram síðasta skráða gengi, þ. e. a. s. kr. 17.770 ásamt 13% ársvöxtum frá 26. ágúst 1974 til greiðsludags.

3. Til vara er þess krafist, að stefnda verði gert að greiða stefnendum 13% ársvexti af kr. 17.770 frá 26. ágúst 1974 til 13. október 1974, en af kr. 15.229 frá þeim degi til greiðsludags.

4. Þá er málskostnaðar krafist að skaðlausu.

Af hálfu stefnda hefur verið sótt þing og þær kröfur gerðar, að hann verði sýknaður af öllum stefnukröfum og dæmdur hæfilegur málskostnaður úr hendi stefnenda að mati réttarins.

Sáttatilraunir hafa reynst árangurslausar.

Málavextir eru þeir, að þann 26. ágúst 1974 keyptu stefnendur 305 £ af stefnda, Landsbanka Íslands. Af þessari upphæð voru £ 200 keypt á nafn Jónasar, en 105 £ á nafn Guðnýjar.

Ástæðan fyrir þessum gjaldeyriskaupum var sú, að stefnendur hugðust dveljast í London í vikutíma, og var brottför ákveðin þann 27. ágúst 1974. Seðlabanki Íslands hafði þann 21. ágúst 1974 gefið út svohljóðandi tilkynningu:

„Seðlabankinn hefur, að höfðu samráði við gjaldeyrisviðskiptabankana, ákveðið, að gengisskráning verði felld niður frá kl. 4 e. h. 21. ágúst 1974.

Ráðstöfun þessi er talin nauðsynleg vegna þess óvissuástands, sem skapazt hefur undanfarna daga og leitt hefur til þess, að skipuleg gjaldeyrisviðskipti geta ekki lengur farið fram.

Á meðan þetta ástand varir, munu gjaldeyrisviðskiptabankarnir, þegar brýn nauðsyn krefur, selja gjaldeyri með því skilyrði, að viðskipti, sem þannig fara fram, verði endanlega gerð upp á fyrsta opinbera gengi, sem skráð verður eftir að regluleg gjaldeyrisviðskipti hafa verið tekin upp á ný. Munu gjaldeyrisviðskiptabankarnir taka vegna slíkra viðskipta 25% tryggingarfé umfram síðasta gengi, sem skráð var".

Meðan svona stóð, afgreiddu gjaldeyrisviðskiptabankarnir ekki gjaldeyri til ferðamanna fyrr en daginn fyrir brottför. Stefnendum var við móttöku gjaldeyrisins gert að greiða: Jónasi kr. 46.610 og Guðnýju kr. 24.469. Voru fjárhæðir þessar miðaðar við það gengi, er skráð var þann 21. ágúst 1974. Samkvæmt gengisskrá þeirri, er þá gilti, var sölugengi sterlingspundsins kr. 229.60. Auk nefndra fjárhæða voru stefnendur krafin um 25% tryggingargjald umfram gengi, skráð 21. ágúst 1974, upp í væntanlega gengislækkun samkvæmt tilkynningu Seðlabankans, sem áður hefur verið nefnd. Var Jónasi þannig gert að greiða kr. 11.653, en Guðnýju kr. 6.117. Var þeim gert að skrifa undir yfirlýsingu, þar sem þau lýstu því yfir, að þau skuldbindu sig til að greiða Landsbanka Íslands í íslenskum krónum andvirði erlends gjaldeyris: Jónasi 200 £ og Guðnýju 105 £, sem þeim þar með væri afhentur á því gengi, sem skráð yrði, þegar gjaldeyrissala hefðist að nýju. Greiddu stefnendur þessar upphæðir með fyrirvara. Með bréfi, dagsettu þann sama dag, þ. e. 26. ágúst 1974, mótmæltu þau töku 25% tryggingarfjárins, áskildu sér rétt á endurgreiðslu og fóru fram á það við Landsbankann, að hann benti á þann lagalega rétt, sem þessi gjaldtaka styddist við.

Með bréfi bankans, dags. 5. september 1974, er bréfi stefnenda svarað og ákvörðun Seðlabankans um að skrá ekki gengi erlendrar myntar talin byggjast á heimildum í I. og V. kafla laga nr. 10/1961 um Seðlabanka Íslands. Jafnframt til þess vitnað, að það hafi orðið að samkomulagi með Seðlabankanum og gjaldeyrisviðskiptabönkunum að gefa fólki kost á að kaupa gjaldeyri gegn því, að það „deponeraði" um leið hugsanlegri hækkun á gjaldeyrinum, er gengisskráning hæfist á ný.

Stefnendur segja, að þar sem umræddur gjaldeyrir hafi ekki verið afhentur fyrr en daginn fyrir brottför og þar sem farseðlar höfðu þá þegar verið keyptir, hafi ekki verið annað mögulegt en að undirrita skuldbindingarskjal bankans, sem áður er greint.

Stefnendur færa þau rök fyrir kröfugerð sinni, að stefnda hafi verið óheimilt að selja gjaldeyri til stefnenda á væntanlegu gengi,

eins og hann gerði, þegar af þeirri ástæðu, að slíkt brjóti í bága við fortakslaus ákvæði laga nr. 71/1966 um verðtryggingu fjárskuldbindinga, sbr. 1. gr. laganna.

Þá telja stefnendur, að Seðlabankann hafi brostið vald til þess að ákveða að fella niður gengisskráningu hinn 21. ágúst 1974 án nokkurs samráðs við eða með samþykki ríkisstjórnarinnar eða bankamálaráðherra, sbr. lög nr. 10/1961 um Seðlabanka Íslands, sbr. 4. gr., 18. gr. og 24. gr. Til styrktar því, að svo hafi ekki verið gert, hafa stefnendur lagt fram ljósrit fréttar í dagblaðinu Vísi laugardaginn 24. ágúst 1974. Í nefndri fréttagrein kemur fram, að þáverandi viðskiptaráðherra, Lúðvík Jósepsson, telur, að ekki hafi verið haft samráð við ríkisstjórnina um niðurfellingu gengisskráningar og þar af leiðandi hafi enginn ríkisráðsfundur verið boðaður um málið. Jóhannes Nordal seðlabankastjóri segir, sbr. nefnda fréttagrein, að gengisskráning hafi oft verið felld niður án samráðs við ríkisstjórn; hann muni reyndar ekki eftir því, að slíkt samráð hafi verið haft um niðurfellingu skráningar. Slíkt mál þurfi ekki að fara fyrir ríkisstjórn, en auðvitað hafi viðskiptaráðuneytið vitað um þessa ákvörðun fyrirfram.

Þá segja stefnendur með tilvísun til laga nr. 75/1974 um tímabundnar ráðstafanir til viðnáms gegn verðbólgu, sbr. 1. gr., að enn ríkari ástæða en ella hafi verið fyrir Seðlabankann að leita samráðs og samþykkis ríkisstjórnarinnar, eins og lög nr. 10/1961 geri ráð fyrir, þar sem lög nr. 75/1974 lögákveði verðstöðvun. Þannig hafi engar breytingar til hækkunar verið leyfðar, nema ríkisstjórnin gæfi til þess samþykki sitt.

Af hálfu stefnda er til þess vitnað, að Seðlabankinn greini í tilkynningunni 21. ágúst 1974 frá, hverjar ástæður lágu til niðurfellingar gengisskráningarinnar. Heimild Seðlabankans til að fella niður gengisskráningu sé að finna í I. og V. kafla laga nr. 10/1961 um Seðlabanka Íslands. Þá sé ráðstöfun þessi í samræmi við þær ráðstafanir, sem gerðar hafi verið í áratugi í sambandi við allar meiri háttar breytingar á stofngengi íslensku krónunnar. Hefur stefndi lagt fram skrá yfir niðurfellingu gengisskráningar í sambandi við gengisbreytingar. Skrá þessi er á dskj. nr. 18. Segir stefndi, að ljóst sé af þessu dómsskjali, að í öllum tilfellum hafi gengisskráning verið felld niður um lengri eða skemmri tíma, meðan aflað var þeirra heimilda, sem þurfti til að ákveða nýtt gengi. Hafi þetta ávallt verið framkvæmt af stjórnvöldum, þ. e. Seðlabankanum (Landsbankanum) og verið óátalið af hálfu þeirra, sem hafa eða höfðu endanlegt ákvörðunarvald um gengis-

skráningu, þ. e. Alþingis og ríkisstjórnar, enda séu heimildir bankans ótvíræðar.

Þá er til þess vitnað, að sérstakur samningur hafi verið gerður milli bankans og kaupenda gjaldeyris í hverju einstöku tilfelli á því tímabili, sem gengi var ekki skrásett. Lokauppgjör hafi átt að fara fram, þegar gengisskráning hæfist að nýju. Trygging að upphæð 25% af andvirði selds gjaldeyris miðað við síðasta skráð gengi hafi verið algert skilyrði fyrir gjaldeyrissölunni, þar sem bankinn hafi ekki getað keypt gjaldeyri til að mæta skuldbindingum vegna gjaldeyrissölu, fyrr en gengisskráning hæfist að nýju og gjaldeyrir þá keyptur á nýju gengi. Stefnendur hafi gert viðskiptasamninga við Landsbankann um að halda hann skaðlausan af hækkuninni, sem verða kynni á erlendum gjaldeyri og bankinn gat ekki útvegað á síðasta skráða gengi. Að því er gjaldeyrisviðskiptabankana varði þá sé það ljóst, að þeir hafi heimild, en enga skyldu, til sölu erlends gjaldeyris og geti þeir einhliða, ef ástæða þyki, hætt sölu hans eða krafist tryggingar fyrir því, að þeir skaðist ekki á þeirri gjaldeyrissölu. Í því tilfelli, sem hér um ræði, hafi ákvörðunin verið tekin af Seðlabankanum í samráði við viðskiptabankana og takmarkaðri gjaldeyrissölu gegn tryggingu verið haldið áfram með leyfi Seðlabankans. Ljóst sé því, að ef rétturinn telji tryggingu þessa vera verðtryggingu í skilningi laga nr. 71/1966 um verðtryggingu fjárskuldbindinga, séu skilyrði þeirra laga uppfyllt. Þegar endanlegt uppgjör hafi farið fram, hafi söluverð gjaldeyrisins verið miðað við þá verðhækkun, sem ríkisstjórnin hafði samþykkt, sem í raun og veru gilti, frá því að gengisskráningu var hætt, og geti sá verknaður ekki stangast á við lög nr. 75/1974 um lögákveðna verðstöðvun. Við endanlegt uppgjör á gjaldeyriskaupum stefnenda hafi komið í ljós, að hluti tryggingarfjárins átti að endurgreiðast, en stefnendur hafi ekki séð ástæðu til að veita því fé móttöku.

Samkvæmt ábendingu dómarans í þinghaldi 16. júní sl. aflaði stefndi vottorðs Seðlabanka Íslands. Í vottorði þessu segir m. a.:

„Viðskiptaráðuneytinu var kunnugt um ráðstöfun þess efnis, áður en ákvörðun var tekin, og hreyfði það engum athugasemdum við henni.

Jafnframt skal það upplýst, að ráðstöfun um að fella niður gengisskráninguna var rædd við forsætisráðherra, Ólaf Jóhannesson, og hafði hann ekkert við hana að athuga.

Loks skal það tekið fram, að Seðlabankinn telur sig ekki þurfa samþykki ríkisstjórnar til að fella niður gengisskráningu, og hef-

ur það ekki verið gert formlega í gildistíð laga nr. 10/1961. Hitt er annað mál, að frá gildistöku laganna hafa slíkar ákvarðanir ætíð verið kynntar ríkisstjórn, áður en þær tóku gildi".

Undir þetta rita Björn Tryggvason og Sigurgeir Jónsson.

Vottorði þessu fylgdi yfirlýsing fyrrverandi forssætisráðherra Ólafs Jóhannessonar. Hún hljóðar svo:

„Það staðfestist, að bankastjórn Seðlabankans hafði samráð við mig sem forsætisráðherra um niðurfellingu gengisskráningar hinn 21. ágúst 1974, og hafði ég ekki neitt við hana að athuga".

Álit dómsins.

Samkvæmt 3. tl. 3. gr. laga nr. 10/1961 er það m. a. hlutverk Seðlabankans að kaupa og selja erlendan gjaldeyri, fara með gjaldeyrismál og hafa umsjón og eftirlit með gjaldeyrisviðskiptum. Samkvæmt 26. gr. sömu laga ber bankastjórn Seðlabankans ábyrgð á rekstri hans og fer með ákvörðunarvald í öllum málefnum hans, sem ekki eru öðrum falin með lögum þessum. Bein ákvæði um stöðvun gjaldeyrisskráningar finnast ekki í lögunum. Í 18. gr. laganna, 1. mgr., eins og henni var breytt með lögum nr. 20/1962 og lögum nr. 103/1973, segir, að Seðlabankinn ákveði að fengnu samþykki ríkisstjórnarinnar stofngengi (pari) íslensku krónunnar gagnvart erlendum gjaldeyri og gulli. Þá ákveður Seðlabankinn að fengnu samþykki ríkisstjórnarinnar mörk leyfilegs munar stofngengis og kaup- og sölugengis. Innan þessara marka skráir Seðlabankinn daglega kaup- og sölugengi þeirrar gjaldeyristegundar, sem þörf er á vegna almennra viðskipta. Þar sem 18. gr. mælir fyrir um frávik frá þeirri almennu reglu, sem fram kemur af 26. gr. og 3. tl. 3. gr. laganna, að Seðlabankinn fari með ákvörðunarvald í málefnum varðandi gengismál, verður að skýra ákvæðið þröngt, en af því þykir leiða, að Seðlabankinn þurfi ekki samþykki ríkisstjórnarinnar til að stöðva gjaldeyrisskráningu.

Í 4. gr. laga nr. 10/1961 segir: „Í öllu starfi sínu skal Seðlabankinn hafa náið samstarf við ríkisstjórnina og gera henni grein fyrir skoðunum sínum varðandi stefnu í efnahagsmálum og framkvæmd hennar. Sé um verulegan ágreining við ríkisstjórnina að ræða, er Seðlabankastjórn rétt að lýsa honum opinberlega og skýra skoðanir sínar. Hún skal engu að síður telja það eitt meginhlutverk sitt að vinna að því, að sú stefna, sem ríkisstjórnin markar að lokum, nái tilgangi sínum". Í athugasemdum, sem fylgdu frumvarpi til laga um Seðlabanka Íslands, var sagt, að valdsvið stjórnar bankans ætti að vera hliðstætt valdsviði bankastjórna

viðskiptabankanna. En með tilliti til þess, að margar ákvarðanir bankastjórnar Seðlabankans séu mjög mikilvægar fyrir þróun efnahagsmála í heild, sé gert ráð fyrir, að bankastjórnin hafi náið samráð við ríkisstjórnina annars vegar (sbr. 4. gr.) og bankaráð sem fulltrúa Alþingis hins vegar. Ákvörðun Seðlabanka Íslands frá 21. ágúst 1974 um að fella niður gengisskráningu og heimila viðskiptabönkunum vegna gjaldeyrisviðskipta að taka 25% tryggingarfé umfram síðasta skráða gengi, en eðli málsins samkvæmt mundi slík gjaldtaka ekki heimil án samþykkis Seðlabankans, verður að telja svo mikilvæga, að Seðlabankanum hafi borið samkvæmt réttum skilningi á 4. gr. laga 10/1961 að leita samráðs við ríkisstjórnina, áður en sú ákvörðun var tekin. Samkvæmt vottorði Seðlabanka Íslands, sem rakið er hér að framan, var viðskiptaráðuneytinu kunnugt um niðurfellingu gengisskráningarinnar, áður en hún var gerð, og hreyfði engum athugasemdum við henni. Jafnframt var niðurfelling gengisskráningarinnar rædd við þáverandi forsætisráðherra, og hefur hann staðfest, að samráð hafi verið haft við hann og hann ekkert haft við hana að athuga. Á þessum tíma höfðu kosningar til Alþingis ný farið fram, unnið var að myndun nýrrar ríkisstjórnar og þannig aðeins tímaspursmál, hvenær sú stjórn, sem að völdum sat, færi frá.

Þegar hér talin sjónarmið eru höfð í huga, þykja ákvæði 4. gr. laga nr. 10/1961 hafa verið uppfyllt. Önnur lagaákvæði, sem stefnendur hafa fært máli sínu til stuðnings, þykja ekki hafa staðið í vegi fyrir því, að stefndi tæki umdeilt 25% tryggingargjald umfram síðasta skráða gengi. Gjaldtaka þykir þannig hafa verið heimil. Ómótmælt er, að engin fyrirstaða hefur verið á því af hálfu stefnda að endurgreiða þann hluta tryggingarfjárins, sem í ljós kom, að endurgreiða átti að loknu endanlegu uppgjöri á gjaldeyriskaupum stefnenda. Stefnendur hafa í máli þessu ekki gert kröfur til þeirrar upphæðar. Þykir því ekki hér verða tekin afstaða til endurgreiðslunnar.

Niðurstaða málsins verður þannig sú, að sýkna ber stefnda af kröfum stefnenda. Rétt þykir eftir atvikum, að hvor aðili beri sinn kostnað af málinu.

Hrafn Bragason borgardómari kvað upp dóm þennan.

Dómsorð:

Stefndi, Landsbanki Íslands, skal sýkn af kröfum stefnenda, Jónasar Haraldssonar og Guðnýjar Jónasdóttur.

Hvor aðili skal bera sinn kostnað af málinu.